

SERRA

713

MAIG 2019 • 5,90 €

D'OR

Vicent Ferrer o la construcció d'una santedat

Tomàs Martínez Romero

Entrevista a Manuel Forcano

Zeneida Sardà

Marta Pessarrodona. Premi d'Honor de les Lletres

Catalanes 2019

Lluïsa Julià

Un llibre al Suprem

Jordi Sànchez

Guinovart, el llaurador de la pintura

Montse Gispert-Sauch

Bartolomé Bermejo al MNAC

Santiago Alcolea

Dimitris Papaioannou

Jordi Coca

Aritz Cirbián, productor

Tariq Porter

La marca Arànega

Margot Mur

Panorama de narrativa catalana

Borja Bagunyà

Manuel Forcano

Entre versos hebraics i versos catalans

per Zeneida Sardà

Fotos: Ismael Tato

«La poesia és el millor camí per a arribar a la mística, a aquell desig de transcendència que tenim tots.»

Potser és el gust pel sol i la Mediterrània el que confereix a Manuel Forcano un tarannà obert, acollidor, planer. Ens rep a casa seva, en el seu espai de treball, on les parets són prestatgeries de llibres que arriben fins al sostre.

“

Treballar per al mestre Savall, col·laborar amb ell en tots els projectes literaris i musicals, era un luxe i un privilegi excepcional.

Jo diria que el meu despertar poètic de debò s'esdevé quan conec Yehuda Amikhai.

”

Em resisteixo a creure que vas començar a estudiar les llengües escrites més antigues del món, nascudes al Pròxim Orient fa més de tres mil anys, perquè t'agrada el sol i el mar...

És veritat! M'agrada el sol i el mar i la platja i la Mediterrània. El Pròxim Orient és l'altra riba del mateix mar. Quan veia a la televisió els problemes a Palestina, a Israel, em cridava l'atenció la gent, sempre amb màniga curta. Vaig voler-hi anar i a partir d'aquí vaig interessar-me per qui eren, què parlaven...

Ets doctor en filologia semítica per la Universitat de Barcelona. Has ensenyat l'hebreu, l'arameu, l'àrab i la història del Pròxim Orient antic en aquesta universitat durant gairebé deu anys. Va ser en acabar els estudis que vas anar a aprofundir el coneixement de les llengües semítiques sobre el terreny?

No, no, vaig marxar a Israel en acabar el primer any de carrera. Els meus professors no parlaven bé l'hebreu perquè no havien pogut anar a estudiar a Israel. No hi havia relacions diplomàtiques amb Espanya. Quan, arran de la incorporació a la Unió Europea, Espanya i Israel van establir relacions, van veure que no hi havia ningú que parlés hebreu modern i van oferir un programa d'immersió lingüística a sis persones per anar a viure a Israel, en el sistema dels quibuts. Jo m'hi vaig apuntar de seguida.

Professionalment et dediques a la traducció de l'hebreu i de l'àrab. M'imagino que la traducció més important, tant per la seva dificultat tècnica com pel contingut del llibre, ha estat la del *Llibre de la Creació*. Com va sorgir l'interès per aquest llibre?

Vaig començar a traduir poesia hebrea contemporània: Iehuda Amikhai, Pinkhas Sadé... Són poetes que em van agradar molt i que vaig tenir l'oportunitat de llegir al quibuts mateix, quan començava a estudiar la llengua

hebrea. Va ser estudiant l'hebreu i la càbala, preparant conferències, que vaig veure que existia aquest opuscle cabalístic que és el *Llibre de la Creació*, una obra misteriosa, molt poètica, amb una càrrega mística important, i vaig decidir traduir-la al català. És un text bastant inexplicable, força intradüible...

Crec que es tracta d'un llibre iniciàtic que conté les fórmules per a «crear» com ho va fer Jahvè...

Efectivament, és una fórmula màgica per imitar la divinitat. Un opuscle místic. Si Déu havia fet l'home a la seva imatge i semblança i Déu era creador, l'home també podia ser creador. Però feia falta la fórmula. I aquest llibre era la fórmula. Algun rabí anònim va fixar per escrit, al segle III, uns coneixements secrets que fins aleshores s'havien transmès oralment entre alguns iniciats. Està fet amb uns versets poètics, d'una manera molt enigmàtica. El text original segurament va ser manipulat perquè no es pogués utilitzar. La versió que ens n'ha arribat és adulterada. Així i tot, és un llibre amb una càrrega mística

enorme que ha causat una gran fascinació durant molts segles, en el judaisme i en el món místic cristià. En català no existia. Per a mi, era una oportunitat traduir-lo de l'hebreu al català, en les seves dues versions, la llarga i la curta. L'editorial Fragmenta em va demanar de traduir-lo també al castellà.

Has comentat alguna vegada que aquest llibre és un mètode científic, que no conté cap dogma religiós. Costa imaginar que algun rabí hagi pogut «crear» un ésser viu seguint aquest mètode...

Segons el Talmud, és el que feien els rabins per crear un vedell que després es menjaven. En hebreu, les lletres són també xifres numèriques. Cada lletra té un valor numèric. Quan es combinen les lletres de l'alfabet amb els números s'esdevé tot un seguit de revelacions. D'altra banda, la seqüència dels versos dona una música que devia ser important a l'hora de recitar la fórmula per crear allò que desitjaves. Podies ser com Déu, però calia tenir la versió perfecta d'aquesta fórmula i saber recitar-la bé.

“

En hebreu, les lletres també són xifres [...]. Quan es combinen les lletres de l'alfabet amb els números s'esdevé tot un seguit de revelacions.

Vaig tenir la sort d'entrar de director de l'Institut Ramon Llull l'any del 700è aniversari de la mort de Ramon Llull.

”

Quina relació hi ha entre el *Llibre de la Creació* i la càbala?

Tota. El *Llibre de la Creació* és una obra molt antiga, anònima, encara que atribuïda a Abraham, fruit de moltes interpretacions en diferents èpoques, que arriba a l'edat mitjana, fascina els místics i el tenen com a base de la nomenclatura que faran servir per a explicar la càbala. És la pedrera de la terminologia cabalística, tot i que no va ser escrit pensant en la càbala.

Què t'ha reportat a tu, personalment, traduir un llibre iniciàtic, amb un contingut tan crític i alhora d'una importància cabdal per a la tradició judaica?

Quan tradueixes poesia quedes circumscrit al món literari i a aportar, en català, el coneixement de diversos poemes que en la tradició hebraica moderna són importants i molt bells. Traduir el *Llibre de la Creació* t'acosta a un públic molt més ampli, amb el gust per allò ocult, esotèric, misteriós. És un llibre que obre la porta cap a una altra dimensió. Vivim en uns moments d'incertesa i hi ha molta gent que cerca respostes en aquesta mena d'obres. Vaig rebre molts missatges d'agraïment per haver obert aquesta porta.

Quan et submergeixes en un text d'aquestes característiques, això t'acosta a les creences religioses o te n'allunya?

A mi em va acostar a la poesia, al llenguatge poètic del llibre. Vaig veure que la poesia és el millor camí per a arribar a la mística, a aquell desig de transcendència que tenim tots. La poesia és la porta oberta a les emocions. El *Llibre de la Creació* obre camí cap a aquestes emocions. Els místics van veure que hi havia paraules i frases que els posaven en comunicació amb la divinitat. Això vol dir que els emocionava. De fet, jo vaig ficar-m'hi perquè era un llibre essencialment poètic.

La teva faceta més potent i íntima està, justament, en la creació poètica que practiques des de molt jove. Has rebut diversos premis, el Josep M. López Picó, el Carles Riba, el Miquel de Palol, el Premi Internacional Tívoli Europa Giovanni... Has publicat nombrosos poemaris. Els teus inicis poètics coincideixen amb l'estada a Israel. M'imagino que el contacte amb l'Orient Mitjà ha estat decisiu en la teva poesia.

Sí, jo diria que el meu despertar poètic de debò s'esdevé allà, quan conec Yehuda Amichai. Abans de marxar cap a Israel, llegia amb molt fervor Joan Vinyoli i Josep Piera, que són els poetes catalans que més m'han colpit. Volia escriure com ells, els volia imitar. Quan arribo a Israel, entro en contacte amb el poeta que més m'ha influït, Yehuda Amichai, el poeta israelià que he traduït al català. La seva poesia, la seva manera senzilla de dir les coses, el seu vers lliure blanc, sense rimar, el seu llenguatge col·loquial i planer m'han donat la pauta de com podia conformar-se la meua poesia. A partir d'aquí neixen l'ímpetu i les ganes de fer poesia seguint aquests models. D'altra banda, he sigut lector de les tradicions literàries d'aquests països. Formen part de les meves lectures i de la meua formació com a filòleg.

L'editorial Proa va publicar una antologia de nous poetes, entre els quals constes tu, Sebastià Alzamora, Hèctor Bofill... Consideres que teniu característiques comunes? Una nova generació amb una nova estètica?

Cadascú té el seu estil. Però, efectivament, l'estètica és la del nostre temps. En el moment en què vam sortir i se'ns va poder agrupar, érem noves veus, tots molt joves, amb ganes de dir les coses pel seu nom, potser amb un punt de valentia, un punt de dir el que volíem dir sense cap constrenyiment. Aquesta podria ser una mica la característica generacional que ens agrupa. És veritat que la polèmica al voltant de la crítica que vam fer dels versos de Josep Carner ens va unir molt. Josep Carner és un poeta molt bo, però érem de l'opinió que potser el títol de Príncep era excessiu. Això va caure molt malament. Se li va donar una dimensió bèl·lica que nosaltres mai no vam pensar que havia de tenir. Se'ns va atacar. Penso que va ser el resultat de la por de la generació anterior a sentir-se desbancada. Això és normal en tota literatura i en tota llengua, en un procés «normal» d'evolució. Dels qui vam sortir a l'antologia, alguns han deixat de publicar i d'altres continuem publicant i escrivint i tenim contacte perquè som amics.

A part de l'horror de la guerra, veure com s'han destruït ciutats com Alep, Damasc, ciutats on has viscut, de les quals coneixes la cultura, la història més antiga, ha de ser molt trist...

La guerra és molt dura per a tothom. Però quan has estat als llocs, has estimat allò, les persones que hi viuen, i veus que tot s'esfondra, és encara més dur. A banda del sofriment de la gent que continua allà o que ha hagut de marxar, el que és molt dur és veure com la teva memòria del temps en què vas viure en aquelles terres, llocs on has viscut bé i feliç, es converteix en memòria ficció, perquè tot allò ja no existeix o existeix d'una altra manera. Els barris, els carrers, els llocs on anava, molts ja no hi són. Puc parlar de tot això en els meus poemes, però molt de tot això ja no hi és. Em pregunten per què no hi vaig ara que donen visats. No hi vull anar. El meu passat, allà ja no existeix. Només existeix en mi.

Formes part del patronat de la Fundació Centre Internacional de Música Antiga Jordi Savall. Coneixies el mestre Savall quan et va proposar treballar amb ell com a documentalista?

Bé, actualment, i des de fa tot just uns pocs dies, soc el president de la Fundació. Jo vivia a París quan el mestre em va trucar. No ens coneixíem. Ell era també a París en aquell moment i em va demanar d'anar-lo a trobar al seu hotel, al Lotti de la Place Vendôme. Recuperava música antiga, sobretot de la península Ibèrica. Sovint trobava documents àrabs i hebreus. Buscava un escriptor que l'ajudés a situar cronològicament, històricament, literàriament els seus projectes musicals. Naturalment, vaig acceptar. Treballar per al mestre Savall, col·laborar amb ell en tots els projectes literaris i musicals era un luxe i un privilegi excepcional. Tot era bell: els textos, les músiques, el context, l'escenari... He treballat pràcticament quinze anys dins aquest marc. Ha sigut un honor i un privilegi que em marcarà per sempre. Estic molt agraït al mestre. Tinc la sort de gaudir de la seva amistat. Formo part gairebé de la seva família.

La seva primera dona, tristament desapareguda, Montserrat Figueres, va cantar un fragment del *Llibre de la Creació*, no és així?

Efectivament, en va cantar un fragment quan jo traduïa el llibre. El mestre Savall estava fent un disc sobre el món càtar. Quan apareix el moviment càtar a Occitània és també el moment de l'aparició i de l'eclosió de la càbala a partir del *Llibre de la Creació*. La Montserrat em va demanar de preparar un passatge del llibre. Tenia moltes ganes de cantar alguns dels seus versets. Va dir que buscava una música de l'època en la qual el text encaixés. I ho va fer. És una peça bellíssima.

Vas participar en el Projecte Manumed de la Unió Europea (2000-2004), treballant sobre el terreny, a Alep, a Damasc, al Caire. Com estava plantejat aquest projecte?

«Estudiant l'hebreu i la càbala vaig veure el *Llibre de la Creació*, una obra misteriosa, molt poètica, amb una càrrega mística important, i vaig decidir traduir-la al català.»

«Mentre érem a Alep, al matí catalogàvem manuscrits i a la tarda, Margarida Castells i jo, traduïem els viatges d'Ibn Battuta, el Marco Polo del món àrab.»

Es tractava de catalogar manuscrits de la riba sud de la Mediterrània. Al Caire hi vaig estar un any i mig, sis mesos a Damasc, i cinc anys a Síria. Hi anàvem cada any, als estius, uns estius llargs. Passàvem quatre o cinc mesos a Alep, vivint-hi. La Margarida Castells, que és la traductora al català de *Les mil i una nits* i autora del diccionari àrab-català d'Enciclopèdia catalana, formava part del mateix grup de catalogadors que jo. Un any vam pensar a fer una traducció plegats. I vam posar-nos a traduir els viatges d'Ibn Battuta, el Marco Polo del món àrab. És un viatge del segle XIV, espectacular, una crònica molt bella, molt divertida, molt més amena que la de Marco Polo. Durant quatre anys, mentre érem a Alep, al matí catalogàvem manuscrits i a la tarda, ella i jo, traduïem Ibn Battuta.

L'hebreu actual és molt diferent de l'hebreu dels textos antics que tradueixes?

L'hebreu és una llengua que va quedar congelada durant molts segles. Va deixar de ser parlada, però mai no va deixar de ser escrita. A finals del segle XIX es revitalitza quan totes les diàspores, totes les comunitats jueves tenen la intenció d'ajuntar-se a la terra d'Israel per crear el que finalment va ser possible el 1948: l'Estat d'Israel. Aquesta recuperació es fa a partir del bagatge escrit que té la llengua. Per tant, la llengua moderna no està lluny de la llengua antiga escrita. Els israelians moderns entenen pràcticament tota la Bíblia, cosa que no poden fer els grecs. Els grecs moderns no poden entendre Homer.

Fins fa poc has sigut el director de l'Institut Ramon Llull. No sé si el teu càrrec, que has exercit durant dos anys i mig, ha estat més curt del que és habitual. Si és així, per què?

És un càrrec de confiança del conseller de Cultura i, per tant, quan hi ha un canvi de Govern, el conseller el ratifica o el canvia. Vaig demanar a la consellera Borràs que busquessin un substitut. N'havia estat director durant aquesta legislatura passada tan difícil, tan complicada, amb la declaració d'independència, el 155... Volia tornar a ser Manuel Forcano, escriptor i traductor. Tornar a la meua vida de creador. Està molt bé que als creadors se'ns demani de fer un parèntesi de gestió. És com una «mili» a favor del teu sector. Però, mentre estàs gestionant, no pots crear. Un càrrec com el de director de l'Institut Ramon Llull t'absorbeix completament. Deixes de crear, deixes de traduir, però estàs fent un servei al

sector cultural del teu país. El 26 de setembre de 2018 vam fer el traspàs de poders. Vaig passar molt gustosament la vara de comandament a la Iolanda Batallé.

Quina creus que ha sigut l'aportació teua més important durant l'estada al capdavant de l'Institut Ramon Llull?

Quan el conseller Vila em va nomenar, em va demanar de fer més accions a la mar Mediterrània, que la cultura catalana fos present als països més propers a nosaltres. Això, per a mi, va ser perfecte. Vaig tenir la sort, d'altra banda, d'entrar de director el 2016, l'any del 700è aniversari de la mort de Ramon Llull. Hi havia actes previstos a Alemanya, a Suècia, als Estats Units. Però no hi havia res previst als llocs on havia anat Ramon Llull: Israel, Xipre, Tunísia, Algèria... Vaig organitzar un acte a la Universitat Hebrea de Jerusalem, on no s'havia fet mai res, una conferència impartida per un professor d'aquella universitat, gran estudiós i coneixedor de Llull. Després, Jordi Savall va fer un concert memorable que va tenir un èxit espectacular. Posteriorment ho vam portar a Algèria, a Tunísia... als llocs on havia anat Ramon Llull.

Alliberat del seu càrrec, després d'haver complert amb el que considera un deure pel país, Manuel Forcano torna a la seva vida de creador. «A poc a poc», ens diu, «la poesia va sortint. Potser traureu un llibre a finals d'aquest any... o l'any que ve...»

